

МУЛОҚОТ МАДАНИЯТИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ҲОЛАТИ

Тошназарова Узукой Азизберди қизи,

*Абдулла Қодирий номидаги Жиззах давлат педагогика институти
тадқиқотчиси*

Аннотация: Мақолада олиб борилган тадқиқот натижалари келтирилган бўлиб, талаба психологларнинг мулоқот маданияти ҳақида ҳамда уни ривожланишининг замонавий ҳолатининг муҳим аҳамиятга эга эканлиги кўрсатиб ўтилган. Шу билан бирга эмпирик ўрганишлар натижасига кўра шахснинг шахсий хусусиятлари ва мулоқот маданияти тўғрисидаги тасавурлари муҳимлиги ҳақида фикрлар билдирилган.

Калит сўзлар: касбий камолот, мулоқот, мулоқот маданияти, касб танлаш мотиви, шахсий сифатлар, масъулиятлилик, мақсадга йўналганлик, когнитив қобилиятлар.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ

Тошназарова Узукой Азизберди кизи,

*Исследователь Джизакского государственного педагогического
института имени Абдуллы Кадыри*

Аннотация: В статье представлены результаты исследования культуры общения студентов-психологов и значение современного состояния ее развития. В то же время в эмпирических исследованиях высказывались мнения о важности представлений индивида о личностных особенностях и культуре общения.

Ключевые слова: профессиональная зрелость, коммуникабельность, культура общения, мотив выбора профессии, личностные качества, ответственность, целеустремленность, познавательные способности.

THE CURRENT STATE OF THE DEVELOPMENT OF THE CULTURE OF COMMUNICATION

Toshnazarova Uzukoy Azizberdi kizi,

*Researcher of Jizzakh State Pedagogical Institute named after Abdulla
Qodiriy*

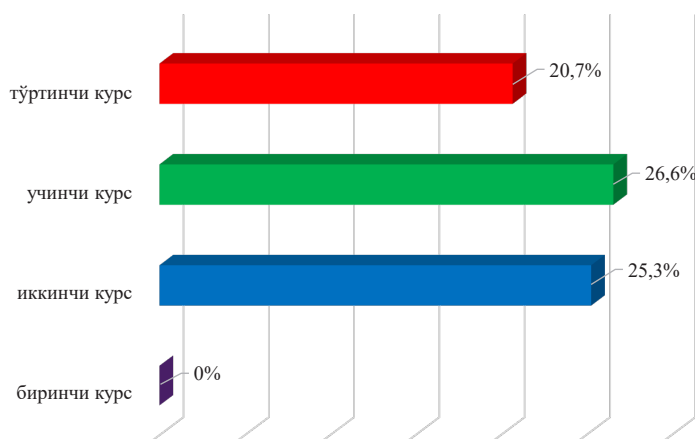
Annotation: The article presents the results of a study of the culture of communication of students-psychologists and the significance of the current state of its development. At the same time, in empirical studies, opinions

were expressed about the importance of the individual's ideas about personal characteristics and the culture of communication.

Keywords: professional maturity, sociability, culture of communication, motive for choosing a profession, personal qualities, responsibility, purposefulness, cognitive abilities.

Бугунги кунда мулоқот маданияти тушунчаси, социумда ўзаро узлуксиз алоқада бўлган турли соҳадаги маълумотларни алмашилиши асосида ётган, шу билан бир қаторда, ўзаро муносабат ва мулоқот тушунчалари билан синонимлашган, инсоният маданиятининг фундаментал белгиси сифатида талқин қилинади. Охирги ҳолатда инсоннинг бошқалар билан маънавий боғланиши, ёки уларнинг мулоқот объектининг ўзига ёки бир-бирларига боғланиши ҳақида гап борапти. Бунга, ҳар бир мулоқот иштирокчиси ўзининг шахсий аҳамиятга эга бўлган бетақдор, ўзига хос ғояларини, қадриятларини, маънавий чўққиларини ўз-ўзи очиб бериши билан намоёниш қилган ҳолда эришади.

Олий таълим муассасалари талабаларининг мулоқот маданияти ривожланишининг замонавий ҳолатини ўрганиш учун эмпирик тадқиқотлар ташкил этилган ва ўрганилган, унда 241 та талаба иштирок этди, шундан, турли курслардан аёллар (123 киши 51%), эркеклар (118 киши, 49%) (1-расм). Эмпирик тадқиқотнинг барча танловлари олдин ажратиб кўрсатилган психодиагностик инструментарий ёрдамида текширилган:

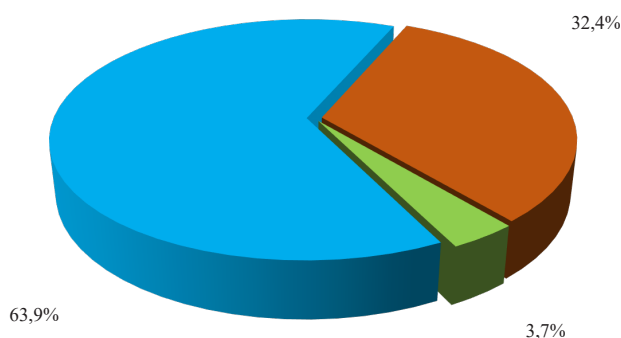
1-расм. Эмпирик тадқиқот респондентларининг ўқиш курслари бўйича тақсимланиши (n= 241)

Психодиагностик текширув натижалари асосида олинган барча маълумотлар умумий жадвалга жамланди ва бу тажрибага таяниб, олдиндан тайёрлаб қўйилган мулоқот маданияти даражасининг коэффицентини аниқловчи механизмини қўллашга эришилди. Бундан

ташқари, олинган натижаларнинг таҳлилларини енгиллаштириш учун, психодиагностик маълумотларни гуруҳлаш миқдорий кўрсаткичларда ва ўрганилаётган ҳодисанинг таркибий компонентларининг ҳамда мулоқот маданиятининг ривожланганлигининг умумий даражасини аниқлашга мувофиқ фоизларда ҳисобланди. Олиб борилган иш мулоқот маданиятининг ривожланганлик даражасини учта гуруҳга ажратишга имкон берди. Улар орасида, тадқиқот текширувларида иштирок этган респондентларнинг асосий таркибини ўрта даражада ривожланган мулоқот маданияти кўрсаткичлари ташкил этади (63,9 %, 154 киши), бу эса ўз навбатида, ўрганилаётган ҳодисани кейинги ўринларда мақсадли ривожлантиришни ташкил этиш учун ишончли пойдевор ҳисобланади. Мазкур тоифа мулоқот борасидаги билим, кўникма ва маҳоратларни қўлланилишининг қониқарли даражасини ақс эттиради. Мулоқотда, одатда, индивидуал ёндашув суст кузатилади. Мулоқот вазиятларини ечиш учун қўлланиладиган коммуникатив билимлар етарлича асосланмаган, ҳар доим ҳам мулоқот ҳамкорининг хусусиятларига ва мулоқотнинг зарурий воситаларига жавоб бера олмайди. Мулоқотда коммуникатив маҳоратнинг аҳамияти қисман онгли, чунки мулоқот фаолиятининг усулларида ва уни қабул қилишда ноаниқ тасаввурлар, муайян вазиятларнинг ечимида интуитив ёндашувлар ва уларни ҳал қила олмаслик устунлик қилади.

Бунда, таълим олувчиларнинг атиги 3,7% (9 киши)да ўрганилаётган ҳодисанинг ривожланганлик даражасининг кўрсаткичи ўртача даражадан юқорини ташкил этади ва бу тоифадагиларда ўз фаолиятларининг мақсади, мустақил ривожланишлари, мустақил ривожланишга бўлган қизиқиш, эмпатик таъсир қилиш қобилияти, аҳамиятли шахсий хусусиятларнинг устунлиги ҳақидаги тасаввурларнинг мавжудлиги тахмин қилинади. Қайд этилган сифатларнинг барчаси шахснинг индивидуал хусусиятларни қадрлашини, атроф-муҳит воқеликларига, ўзининг фаолиятига, ўзига нисбатан муносабатларни қадрлашини кўрсатиб туради. Ўрганилаётган шахснинг мулоқот вазиятларида юзага келиши мумкин бўлган қийинчиликларни енгитиши ва маълумотларни мустақил излаши каби қобилиятларни юзага чиқаришга имкон беради. Шу билан бир қаторда бу тоифадагиларда интеллектуал ва коммуникатив маҳоратлар, мулоқот техникаси шаклланган, улар, ўз навбатида, бу қобилиятларидан мақсадга йўналтирилган ва тизимли равишда фойдалана оладилар, муайян мулоқот соҳаларида ҳамда мулоқот ҳамкор билан муносабатларнинг ўзига хосликларини ҳисобга олган ҳолда мулоқот вазиятларидан чиқиб кета оладилар. Бу кўрсаткичга мувофиқ равишда, 32,4% (78 та кишида) респондентларда мулоқот маданияти ўртача даражадан паст ривожланган (2-расм).

Мазкур тоифа, кўпроқ даражада эмпирик билимлар билан ва уларни механик равишда амалга оширилиши билан, ҳарактларнинг оддий усулларда бажарилиши билан, кадриятлар йўналишининг ўзгарувчанлиги билан, ўзаро коммуникатив муносабатлардаги малака ва кўникмаларнинг шаклланмаганлиги билан таърифланади. Мулоқот маданиятининг келажакдаги касбий фаолият учун аҳамияти деярли англамаган. Коммуникатив инертлик, мулоқотдаги қийнчиликларни енгиб ўтишга ҳоҳишнинг йўқлиги билан тавсифланади.

2-расм. Психодиагностик текширувлар мажмуаси натижаларини эмпирик тадқиқотлар бўйича саралаш (n=241)

Юқорида қайд этилган диагностик даражаларни миқдорий тақсимоти шунингдек қўрсатиб турибдики, олий таълим муассасаларида тайёргарлик жараёни таълим олувчиларда мулоқот маданиятининг умумий ривожланишига етарлича самарали таъсир кўрсатмаяпти. Респондентларнинг кўпгина қисми, шу жумладан битирувчи курс талабалари ҳам, ўз касбий фаолиятларига мулоқот маданияти жиҳатидан юқори даражада тайёр эмаслар. Мазкур ҳолат яна бир бор ушбу диссертация тадқиқотининг долзарблигини тасдиқлайди, ҳамда таълим олувчиларда мулоқот маданияти ривожини юқори даражага кўтариш учун махсус тайёрланган, бир мақсадга йўналтирилган самарали амалий воситаларни ишлаб чиқиш зарурлигини олдиндан беглигалаб қўяди.

Бунда, оптимистик тамойил ҳам кузатилади. Масалан, психодиагностик текширув натижалар Спирменнинг нопараметрик мезони бўйича таҳлил қилинганда ўқув курсларининг кўрсаткичлари ва мулоқот маданияти ривожланганлигининг даражаси ўртасида ($r=0,42$ при $p<0,050$) аҳамиятли даражадаги карреляцион (ўзаро бири-бири билан боғлиқ) боғлиқликлар мавжудлигини аниқлашга имкон берди. Ўз моҳиятига кўра, бу боғлиқлик олий таълим муассасалари таълим олувчиларини тайёрлаш жараёнида мулоқот маданиятининг ривожланиш даражасига ижобий таъсир қилишини акс эттиради.

Жадвал №1

**Эмпирик тадқиқотлар асосида сараланган
 психодиагностик текширувлар мажмуаси натижаларининг
 корреляцион таҳлили (n=241)**

Таққослаш хусусиятлари	p<0,050 бўлганда корреляция коэффициенти
Ўқув курси & Таълим олувчиларда мулоқот маданиятининг ривожланганлик даражаси	0,42
Ўқув курси & Ҳиссий иқтидор сўровномаси (Н. Холл методикасининг модификацияси)	0,3
Ўқув курси & “Мослашувчанлик” кўп даражали шахсий сўронома, (А.Г. Маклакова, С.В. Чермянина)	0,25
Ўқув курси & Умумий бағрикенглик ташхиси сўровномаси. (В.В. Бойко)	0,22
Ўқув курси & Шахсининг маънавий-ахлоқий масъулияти даражасини ташхислаш сўровномаси (И.Г.Тимашук)	0,12

Шуни таъкидлаш жоизки, ўқув курси кўрстагичлари ва Шахсининг маънавий-ахлоқий масъулияти даражасини ташхислаш сўровномаси (И.Г. Тимошук) ўртасида аҳамиятли даражадаги корреляцион алоқа мавжуд эмаслигининг ($r=0,12$ при $p<0,050$) намоён бўлиши қизиқ далил ҳисобланади. Бу шундан гувоҳлик берадики, олий таълим муассасалари таълим олувчиларини бўлғуси касбий фаолиятларига тайёрлаш жараёнида мулоқот маданияти ривожланишининг таркибий қисмлардан бири саналган маънавий-ахлоқий масъулият ривожига самарали таъсир кўрсатмас экан. Аммо бу таркибдаги бошқа компонентларнинг ривожига таъсири бир поғона юқори эканлиги маълум бўлди:

Ҳиссий иқтидор - $p<0,050$ бўлганда $r=0,3$;

Мослашувчанлик хусусиятлари - $p<0,050$ бўлганда $r=0,25$;

Коммуникатив бағрикенглик - $p<0,050$ бўлганда $r=0,22$.

Шундай қилиб, юқорида қайд этилганлардан шуни хулоса қилиш мумкинки, комплекс равишда ўтказилган психодиагностик текширувлар (n=241) олий таълим муассасаларининг таълим олувчилари орасида мулоқот маданиятининг ривожланганлигининг ҳозирги ҳолатини ўрганиш имконини берди. Шундай қилиб, таълим олувчиларда мулоқот маданияти ривожининг ўртача кўрсаткичдан юқори даражадан (3,7% 9 киши) ўртача (63,9% 154 киши) даражадаги кўрсаткичлари устун келди. Бунда ҳар учинчи талабада (32,4 % 78 киши) ташхис

қилинаётган хусусиятнинг етарли даражада ривожланмагани кузатилади. Психодиагностик текширув натижалари Спирманнинг нопараметрик мезонлари асосида корреляцион таҳлил қилинганда ($n=241$) олий таълим муассасаларидаги тайёргарлик жараёни таълим олувчиларда мулоқот маданиятини ҳар томонлама самарали ривожлантиришда аҳамиятли статистик натижани аниқлашга имкон берди. Шу билан бир қаторда, ўрганилаётган ҳодисанинг таркибий компонентига унинг таъсири эпизодик хусусият касб этиши аниқланди. Шу нуқтаи назардан қаралганда, мувофиқ натижадорлик мавжуд эмаслиги намоён бўлди, шунинг учун ҳам таълим олувчиларда мулоқот маданиятини ривожлантиришнинг мақсадли ва самарали воситаларини фаоллаштиришнинг амалий усуллари ишлаб чиқиш ва жорий қилиш зарурати мавжудлиги яққол акс этди.

Ўрганилаётган ҳодисанинг назарий асосларининг таҳлилий натижалари олий таълим муассасалари таълим олувчиларининг мулоқот маданиятининг таркибий-диагностик моделини ишлаб чиқишга имкон берди.

Ўрганилаётган ҳодисанинг тўлақонли психодиагностикасини таъминлаш, унинг динамикасини қайд этиш учун психодиагностик мажмуани қўллашдан олинган натижаларни, таълим олувчиларда мулоқот маданияти ривожланишини учлик баҳолаш тизимини (ўрта даражадан юқори, ўртача даража, ўрта даражадан паст) ҳисобга олган ҳолда изоҳловчи яхлит коэффициентга кўчирилади.

Олий таълим муассасалари таълим олувчиларининг мулоқот маданиятини ривожлантириш даражаларининг интерпретация (талқин қилиш) механизмини аниқлаштириш ҳиссий иқтидор, коммуникатив бағрикенглик, мослашувчанликнинг хусусиятлари, бўлғуси мутахассиснинг маънавий-ахлоқий масъулияти каби таркибий тузилмани шаклланишини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилган. Бунда, олий таълим муассасалари таълим олувчилари мулоқот маданиятининг ички мазмунига мувофиқ ҳар бир олдинги даража ўзидан кейинги даражани юксалишига асос ҳисобланади ва ўрганилаётган ҳодисанинг назарда тутилган алоҳида таркибий компонентининг бир мунча шартли шаклланган даражаларида намоён бўлиши мумкин.

Комплекс ўтказилган психодиагностик текширувлар ($n=241$) куйидагиларни қайд этишга имкон берди, яъни таълим олувчиларда мулоқот маданияти ривожланганлиги кўрсатгичининг ўрта даражадан юқори (3,7 % 9 киши) ва ўрта (63,9% 154 киши) даражалари устун келди. Бунда ҳар бир учинчи талабада ташҳис қилинаётган хусусиятнинг ривожланганлик даражаси етарлича ривожланмаганлиги кузатилди. Психодиагностик текширувлар натижаларини ($n=241$)

Спирменнинг нопараметрик мезонлари бўйича қилинган корреляцион таҳлили, олий таълим муассасаси таълим олувчиларида мулоқот маданиятининг ривожланишига умуман ижобий таъсир кўрсатувчи жараёни таърифловчи статистик аҳамиятга эга бўлган боғлиқликларни аниқлашга имкон берди. Шу билан бир қаторда, унинг ўрганилаётган ҳодисанинг таркибий тузилмасига таъсири эпизодик ҳарактерга эга. Шунинг учун ҳам, бу жараёнда мақбул натижавийлик кузатилмайди, бу эса, ўз навбатида, таълим олувчиларнинг мулоқот маданиятини ривожлантиришга самарали таъсир кўрсатадиган воситаларни мақсадга йўналтириб тайёрлашни ва уларни амалиётда қўллаш билан боғлиқ бўлган жараёнларни янада фаоллаштиришнинг долзарблигини кўрсатиб турибди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Долженко П.Н. Технологии социально-психологической подготовки студентов технических вузов. // Психологическая наука и образование 2011. №4. С.111-119.

2. Знаков В.В. Коммуникативная культура как проблема психологии человеческого бытия // Психологический журнал. - 2001. - № 4. - С. 17-26.

3. Коровина Р.С. Коммуникативная деятельность как фактор личностного развития студентов // Гуманитарные и социально-экономические науки. - 2010. - №4. - С. 134-141.

4. Молоканова А.М. Модель коммуникативной культуры педагога // Вопросы психологии. - 2005. - №4. - С. 141-160.

5. Rakhimova, I. I., Berdikulova, G. N., Axmedova, Z. J., & Sayitova, U. H. (2022). Positive aspects of the communicative psychological effect of social networks on the individual. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(1), 349-353.